

TÜRK DİLİ II

VII. BÖLÜM

YAZILI ANLATIM TÜRLERİ

SANAT DEĞERİ OLAN YAZILAR I

SANAT DEĞERİ OLAN YAZILAR I



1. ŞİİR BİLGİSİ
- 1.2. KONULARINA GÖRE ŞİİR TÜRLERİ
- 1.2.1. LİRİK ŞİİR
- 1.2.2. EPİK ŞİİR
- 1.2.3. DİDAKTİK ŞİİR
- 1.2.4. PASTORAL ŞİİR
- 1.2.5. SATİRİK ŞİİR
- 1.2.6. DRAMATİK ŞİİR
- 1.3. TEKNİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE ŞİİR TÜRLERİ
- 1.3.1. ŞİİRDE ÖLÇÜ
- 1.3.1.1. HECE ÖLÇÜSÜ
- 1.3.1.2. ARUZ ÖLÇÜSÜ
- 1.3.2. ŞİİRDE KAFİYE
- 1.3.2.1. DİZİLİŞLERİNE GÖRE KAFİYE TÜRLERİ
- 1.3.2.2. SES BENZERLİKLERİNE GÖRE KAFİYE TÜRLERİ
- 1.3.2.2.1. YARIM KAFİYE
- 1.3.2.2.2. TAM KAFİYE
- 1.3.2.2.3. ZENGİN KAFİYE
- 1.3.2.2.4. TUNÇ KAFİYE
- 1.3.2.2.5. CİNASLI KAFİYE
- 1.3.3. REDİF
- 1.3.3.1. EK REDİF
- 1.3.3.2. SÖZCÜK REDİFİ
- 1.3.3.3. SÖZCÜK ÖBEĞİ REDİFİ
- 1.3.3.4. NAKARAT
2. BÖLÜM SONU SORULARI

Sanat Değeri Olan Yazılar

Şiir

Öykü (hikâye)

Fabl

Fıkra (Kısa Gülmece Öykü)

Roman

Tiyatro

Senaryo

1. ŞİİR

Şiir; eskilere göre ölçülü, kafiyele, özel dizilişli dizelerden oluşun söz söyleme sanatıdır; yenilere göre ise sadece ahenkli söz söyleme sanatıdır. Demek ki eski şairler şiirde ahengi ölçü ve kafiyeyle sağlıyorlardı; ritmi de durakla. Ayrıca nazım şekli, nazım birimi gibi şiirin dış yapısını ilgilendiren teknik özellikleri de kullanıyorlardı. Terim olarak şiire önce koşuk, Osmanlı döneminde nazım, sonraları şiir; günümüzde ise kimileri şiir derken, kimileri Türklerin kullandığı ilk terime dönerek koşuk demektedir. Şair için önce kam, baksı, şaman, ozan; Osmanlı döneminde nâzım, şair denildi. Günümüzde ise kimileri şair derken, kimileri ozan adını kullanmaktadır. Şiir de türlü yönleriyle ele alınıp incelenebilir. Konularına göre, edebiyat akımlarına göre, teknik özelliklerine göre, üretildiği döneme göre...

1.2. KONULARINA GÖRE ŞİİR TÜRLERİ

Şiirde her konu işlenebilir. Şair isterse duygularını, isterse güzel bir görünümü, isterse bilgisini şiirle anlatabilir. Konularına göre; lirik, epik, didaktik, pastoral, satirik, dramatik şiir olmak üzere altı türlü şiir vardır; fakat şiirin düşünceden çok duyguya seslendiği düşünüldüğünde, insanların duygu yoluyla da eğitildiği gerçeğine bakıldığında bu türler birbirinden kesin çizgilerle ayrılamaz. Ancak bir şiirde bu altı özellikten en çok hangisi öne çıkarsa, şiir o türde yazılmış sayılır.

1.2.1. LİRİK ŞİİR

Hayal gücü, ahenk ve duygulardan oluşan şiire **lirik şiir** denir. Şair özenle seçtiği sözcük, sözcüğün mecaz anlamları, sözcükler arası anlam bağları ve ritmle okuyanı ya da dinleyeni kendi duygu dünyasına çekmeyi başarır. Şiir bir etkiye karşı tepkinin ürünüdür; öyleyse şair kendi duymadığı bir duyguyu anlatamaz. Şair bizi yoklayıp geçen ya da yoğunlukla yaşadığımız duyguları yazarak kalıcı yapan kişidir diyebiliriz. Lirik şiirlerde işte bu duygu daha belirgindir.

Şiir Türkçe Sözlük'te:

1. Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan anlatım biçimi.
2. Düş gücüne, gönle seslenen; duygu ile coşku uyandıran, etkileyen yön.

şeklinde tanımlanır. Bu tanımlara göre her şiir biraz liriktir.

Lirik Şiirin Özellikleri

Eskiler lirik şiiri biçimine göre, eleştirici dediğimiz yeniler özüne göre tanımlamaktadırlar. Lirik şiir duyguya dayanır, ölümsüzlüğünü de buna borçludur; çünkü hemen hemen lirizme dayanmayan şiir yoktur. Bir şiir hem epik, hem lirik, hem pastoral olabilir. Duygudaki canlılık, sıcaklık okuyanı ya da dinleyeni de saracak kadar coşkulu olmalıdır. Şair bunu, kurduğu şiir cümlelerinde seçtiği sözcüklerle, hatta seslerle sağlar. Şiirdeki duygu kişiseldir; yani bir olay, bir durum karşısında şair ne duyuyorsa o. Bu nedenle şiir dili ne kadar resmî olursa olsun içtenliğini yitirmez.

Lirik şiirin konusu eskiden aşk, ölüm, kahramanlık, din gibi konularla sınırlı iken, günümüzde konu alanı çok genişlemiştir. İnsanla, evrenle ilgili her konuda lirik şiir yazılabilir.

Duygu insanın doğasında var olduğuna göre, insanda duygunun tarihi düşünceden öncedir. Belki de insanlığın ilk şiirleri liriktir. Eldeki verilere göre ilk şiirlerde duygu o kadar önde idi ki, şiirdeki duygu müzik ile de desteklendi. Eski Yunan'da şiirin *lyr* denilen dört telli saz eşliğinde söylendiğini, lirik şiir teriminin de bundan türediğini biliyoruz. Batı'da toplumuna göre şiir; gitar, lavta, flüt eşliğinde söylenmekteydi.

Eski Yunan'da şiir koroları da vardı. Şiir, şarkı gibi besteli olarak solo ya da koro söylenirdi. Şiirin bu dönemine *eolien* dönemi, müziğin yanı sıra şiire toplu dansın da katıldığı ikinci dönemine *dorilen* dönemi, lirik şiirin yalnızca okunduğu dönemine ise *İskenderiye* dönemi denilmektedir.

Orta Çağda Batı şiiri yine musiki ile birleşir. Eski Türklerde ait olduğu boya göre kam, ozan, baksı gibi adlar alan şairler, şiirlerini kopuz denilen saz eşliğinde söylüyorlardı. Dinleyenlerdeki duyguyu daha coşturmak için dans da ederlerdi. Günümüzde şarkı, türkü, opera, bale, müzikli oyun gibi türlerde şiir ile müziği bir arada duyuyoruz. Şiir söylemek ya da okumaktaki ses tonlaması, konuşmaktan ya da okumaktan ayrı olmakla birlikte müziksizdir.

İRŞAD

*Sevgilim güvenme güzelliğine
Senin de saçların tarumar olur
Aldanma talihin pembe rengine
Hayatın uzun bir intizar olur.*

*Sevgilim her insan doğarken ağlar
Çiçeklerle açar, sularla çağlar
Rehgüzâr olur bahçeler, bağlar
Nihayet isimsiz bir mezar olur.*

*Sevgilim bakšana bir yanda gülen
Bir yanda gözümün yaşını silen
Kimi benim gibi erir derdinden
Kimi senin gibi bahtiyar olur!*

*Sevgilim senin de geçer zamanın
Ne şöhretin kalır, ne hüsn-ü ânın
Böyledir kanunu kahpe dünyanın
Dört mevsim içinde bir bahar olur!*

1.2.2. EPİK ŞİİR

Bir ulusun başından geçen tarih olaylarını, toplum ile ilgili sorunları, doğal afetleri ve bu olaylarda kahramanlık gösterenleri anlatan tarihsel olmakla birlikte olağanüstülüklerle efsaneleşmiş, masallaşmış bir şiir türüdür. Eski Yunan'da bu tür şiire epos, Batı'da epope, Türk Edebiyatında destan denir. Epik şiirin üç yönü vardır: konusunun kahramanlığa dayanması, olağanüstülük, kompozisyon. Epik şiirde konu kahramanlıktır.

Epik şiirin konusu tarihten alınır. Fakat tarihe dayalı olaylar halkın hayal gücü ile beslene beslene dilden dile dolaşırken gelişir, genişler, yücelir; gerçeğe ilgisi azalıp olağanüstülük kazanır. Ana olay destanın çekirdeği, diğer olaylar destanın kolları olur. Eski Yunan'da bunlara **epizot** denir. Bütün olaylı anlatımlarda olduğu gibi epik şiirdeki olay da çok canlı ve hareketlidir. Bir ana olay ile bu ana olayı engellemeye çalışan ya da ana olaya yardımcı olan pek çok yan olay akışı vardır. Batı'da epizot denen bu yanlara olay Türk destanlarında kol denir. Epik şiirin uzunluğu bu epizotların çokluğuna bağlıdır.

Yaşanmış olayın üzerinden uzun yıllar geçmeden destan oluşamaz; bu nedenle destan kahramanı çok eski zamanlarda yaşamış bir kişidir. Kahramanın, bu koca zaman diliminde, anlatıla anlatıla kötü nitelikleri varsa da kalmaz, ideal insan tipi hatta yarı Tanrı tipi ortaya çıkar. Kahramanda karakter değil tiplene vardır. Epik şiirde ulusal özellikler, gelenekler vardır; kahramanı da ulusaldır. Epik şiirlerde anlatıldığı dönemlerin uygarlığından izler bulunur. Söz gelimi, Oğuzların demiri işlediklerini Ergenekon destanından öğreniyoruz. Epik şiirin bir kahramanla gelişmesi, yaşaması olanaksızdır. Bu yüzden ikinci, üçüncü dereceden kahramanlar; hatta hayvan kahramanlar başkahramana yardımcı olurlar. Olağanüstülük, epik şiirin en belirgin özelliğidir. Epik şiirde olaylar olağanüstüdür; duygular, düşünceler olağanüstüdür. Oğuz Kağan bir ışık olarak yeryüzüne inen, sonradan güzel bir kız olan peri kızı ile evlenir, Dede Korkut Hikâyeleri'nde insan ile hayvan arası Tepegöz adında bir dev vardır, Köroğlu'nun atı uçar, Yunan epiğindeki Tanrılar ölümsüzdür, Prometheus'un ciğerini bir kuş her gün yer bitirir, ciğer ertesi güne kadar tamamlanır, Prometheus ölmez...

Epik şiirlerde işte bu olağanüstü yaratıklarla birlikte yaşayan ya da olağanüstü devlere karşı savaştan ve çoğu kez onları aklıyla yenen yine olağanüstü kahramanlar vardır.

Epik şiirin anlatımı öykülemidir. Doğa, eşya ve kişi betimlemeleri kısaca, olay anı ise daha ayrıntılı verilir. Karşılıklı konuşma ya da söylev türü konuşmalar vardır. Kimi epik şiirlerin, dilden dile dolaşırken yazıya geçirilinceye kadar, şiir biçimi bozularak, düz anlatıma dönüşmüştür. Epik şiirler, oluşum tarihine göre doğal epik ve yapay epik olmak üzere ikiye ayrılır. Doğal epikler o kadar eski tarihte oluşmuştur ki ilk söyleyeni unutulmuş, her anlatandan bir şeyler eklenerek genişlemiştir. Kırgızların Manas Destanı uzunluk bakımından belki de en uzun olanıdır. Yazıya geçirilmiş 16.000 beyit kadardır; hâlâ da gelişmesini sürdürmektedir. Daha yeni olaylar için de epik şiirler yazılır. Bunlardaki olay da yazan da bellidir. Oluşma aşamasında yazıya geçtiği için, artık yapıları değişmeden yıllarca kalabileceklerdir. Böyle epik şiirlere yapay epik denilmektedir. Doğal epik türü için Türk Destanları, Yunan Destanları, Fin, Alman Destanları gösterilebilir.

MOHAÇ TÜRKÜSÜ

Bizdik o hücûmun bütün aşkıyla kanatlı;
Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı.

Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle,
Canlandı o meşhûr ova at kişnemesiyle!

Fethin daha bir ülkeyi parlattığı gündü;
Biz uğruna can verdiğimiz yerde göründü.

Gül yüzlü bir âfetti ki her bûsesi lâle;
Girdik zaferin koynuna, kandık o visâle

Dünyâya vedâ ettik, atıldık dolu dizgin;
En son koşumuzdur bu! Asırlarca bilinsin!

Bir bir açılırken göğ, son defa yarıştık;
Allâh'a giden yolda meleklerle karıştık.

Geçtik hepimiz dört nala, cennet kapısından;
Gördük ebedî cedleri, bir anda yakından!

Bir bahçedeyiz şimdi şehidlerle berâber;
Bizler gibi olmuş o yigitlerle berâber.

Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa bizden;
Şimşek gibi bir hâtıra nal seslerimizden.

1.2.3. DİDAKTİK ŞİİR

Bilgilendirmek, öğretmek amacıyla yazılmış şiirlere **didaktik şiir** denir. Sözcük Grekçe "**didasko**"dan türetilmiştir. Konusu düşüncedir. Kimi şiirlerde duygu ile öğreticilik iç içedir.

Günümüzde öğretici eserler düzyazı ile yazılıyor. Eskiden yararlı düşünceler de belleklerde kolay kalması için küçük şiir dizeleriyle söylenirdi. Atasözlerinin bugünkü söyleniş biçimleri bile bu gerçeği doğrular niteliktedir:

Bunun yanında ilk sözlü sanat ürünlerinin şiir olduğu düşünülürse, öğretici nitelikteki ilk eserlerin de şiir olması çok doğaldır. Zaten yazılış nedeni ne olursa olsun, her sanat eserinde en azından güzel, özlü söz söyleme, iyi bir örnek olma özelliğı ile bir eğiticilik, öğreticilik vardır. Sanat eserini söyleyen ya da yazan bunu amaçlamasa bile ortaya çıkan gerçek budur. Yine de çok eskilerden beri ahlâk, din, felsefe, bilim konularında öğretmeyi amaçlayan şiirler de yazılmıştır.

Türk Edebiyatında didaktik şiirin başarılı ürünleri vardır. Bunlar önceleri dinî ve ahlâkî eserlerdir. Sonraları efsane, fıkra, masal ve yergi şiirleri de yazılmıştır. Yusuf Has Hacıp'ten Tevfik Fikret'e, Âşık Veysel'e pek çok şair didaktik şiir yazmıştır.

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır.

Okumaktan murat ne
Kişi Hakkı bilmektir
Çün okudun bilmezsin
Ha bir kuru emektir.

Okudum bildim deme
Çok taat kıldım deme
Eğer Hak bilmez isen
Abes yere yelmektir.

*Dört kitabın manisi
Bellidir bir elifte
Sen elifi bilmezsin
Bu nice okumaktır.*

*Yiğirmi dokuz hece
Okursun uçtan uca
Sen elif dersin hoca
Manisi ne demektir.*

*Yunus Emre der hoca
Gerekse bin var hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir.*

Yunus Emre

1.2.4. PASTORAL ŞİİR

Kırları; çobanların yaşamını, aşklarını, üzüntülerini, sevinçlerini anlatan şiirlere **pastoral şiir** denir. İlk pastoral şiirler pek gerçekçi değildi, olağanüstülükler vardı; fakat anlatımı yalın idi, söz oyunları ile süslenmezdi. Pastoral şiir; monolog biçiminde ise idil, diyalog biçiminde ise eglog adını alır. İdillerde çobanın aşkı yine onun ağzından anlatılır, monolog olduğu için, doğal olarak eglogdan daha kısadır. Eglogda çobanlar karşılıklı konuşarak kır yaşamının güçlüklerini anlatırlar. Ayrıca bir çoban öldüğünde arkasından arkadaşlarının söylediği ağıtlar vardır; bunlara eleji denir. Bu kurallara uygun şiirler Yunan edebiyatında Theokritos, Lâtin edebiyatında Vergilus tarafından yazılmıştır. Günümüzde köy, kır, çoban yaşamını anlatan her şiiri pastoral sayıyoruz.

Bingöl obanları

Daha deniz görmemiş bir oban ocuęuyum.
Bu dağların eskiden aşinasıdır soyum.
Bekçileri gibiyiz ebenced buraların,
Bu تنها derelerin, bu vahşı kayaların.
Görmedięi gün yoktur sürü peşinde bizi
Her gün aynı pınardan doldurup testimizi
Kırlara açılırız ıngıraklarımızla.

Okuma yok, yazma yok, bilmeyiz eski yeni
Kuzular bize söyler yılların geçtiğini.
Arzu, başlarımızdan yıldızlar gibi yüksek
Önümüzde bir sürü, yanımızda bir köpek
Dolaştırıp dururuz aynı daüssılayı
Her adım uyandırır acı bir hatırayı!

Anam bir yaz gecesi doğurmuş beni burda,
Bu çamlıkta söylemiş son sözlerini babam;
Şu karşıki bayırda verdim kuzuyu kurda,
Sunamın başka köye gelin gittiği akşam.

Gün biter, sürü yatar ve sararan bir ayla,
Çoban hicranlarını basar bağrına yayla.
Kuru bir yaprak gibi kalbini eline al,
Diye hıçkırır kaval.

Bir çoban parçasısın, olmasan bile koyun,
Daima egeceksin başkalarına boyun;
Hülyana karışmasın ne şehir, ne de çarşı,
Yamaçlarda her akşam batan güneşe karşı
Uçan kuşları düşün, gecen kervanları an,
Mademki kara bahtın adını koydu çoban!

Nasıl yasadığından, ne içip yediğinden,
Çıngırak seslerinin dağlara dediğinden
Anlattı uzun uzun.

Şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun
Nadir duyabildiği taze bir heyecanla,
Karıştım o gün bugün bu zavallı çobanla
Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına,
Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına.

Kemalettin Kamu

2.5. SATIRIK ŐİR

Edebiyatta Őiirle bir kimseyi, bir dűŕűnceyi, bir durumu açık ya da kapalı biçimde, iğneli bir dille yerme sanatına **yergi** denir. Her yergide bir uyarı olduėu için öğretici özellik de bulunur.

Yergi Őiirine Halk edebiyatında taŕlama, Divan edebiyatında hiciv denir. Tarihin her döneminde her zaman yergi Şiiri s ylenmiŕtir ya da yazılmıŕtır. Eski Yunan'da Diogenes'in yergileri vardır. 18. yüzyılda Batı'da Voltaire iyi bir yergici idi. Türk edebiyatında, yergi denilince akla Nef  gelir.

Eğ di Baş ını

*Gitmiş ti makâma arzuhal için
Bey dedi yutkundu eğ di baş ını
Bir azar yedi ki oldu o biçim
Şey dedi yutkundu eğ di baş ını*

*Kapıdan dört büklüm çıktı dışarı
Gözler çakmak çakmak benzi sapsarı
Bir konağa baktı alttan yukarı
Vay dedi yutkundu eğ di baş ını*

*Çekti ayakları kahveye vardı
Açtı tabaçasını sigara sardı daldı
Neden sonra garsonu gördü
Çay dedi yutkundu eğ di baş ını*

İçmedi masada unuttu çayı
Kalktı ki garsona vere parayı
Uzattı çakmağı ve sigarayı
Say dedi yutkundu eğdi başını

Döndü gözlerinde bulgur bulgur yaş
Sandım can evine döktüler ataş
Sordum memleketin nere gardaş
Köy dedi yutkundu eğdi başını

Yürüdü kör topal çıktı şehirden
Ağzına küfürler doldu zehirden
Salladı dilini vazgeçti birden
Oy dedi yutkundu eğdi başını

Abdürrahim Karakoç

2.6. DRAMATİK ŞİİR

Dramatik şiirin konusu olaydır. Konuyu tiyatro gibi canlandıran şiirlerdir. Eski Yunan'daki tragedyalar ile başlayan dramatik şiir, günümüzde manzum tiyatrolarla varlığını sürdürmektedir. Batıda Cornille, Shakespeare vardır.

Türk edebiyatında şiir ile yazılan tiyatro Tanzimat edebiyatında başlar. Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Faruk Nafiz dramatik şiirin ilk örneklerini verirler.

GELİNLİK KIZIN ÖLÜMÜ

Salâ verilirken kalktık kahveden,
Kızın babası yanımızda, boyu uzun,
Zayıf, ağzı mırıltılar.
On köylü, iki subay, bir tezkereci er,
Sıralandık ahşap mescidin avlusunda,
Aldık cenazeyi sarsmandan, iğreti
Ve hafif, gözlerimiz yerde,
Kayıp bir tayın izini süreriz sanki....

Melih Cevdet Anday

1.3. TEKNİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE ŞİİR TÜRLERİ

Şiir; ölçülü, uyaklı, özel dizilişli dizelerden oluşan sanat eseridir. Bu tanıma göre şiirin teknik özellikleri; şiirin ölçüsü ile, uyağı ile, dizelerin dizilişi ile ilgili özellikleridir. Şiirin ahengini ve ritmini ölçü ile uyak sağlar. Öyle ise şiiri teknik özelliklerine göre incelemek gerektiğinde ele alınacak ilk özelliği ölçüsüdür; ikincisi de uyağı. Ayrıca şiir, nazım şekline, nazım birimine göre de incelenebilir. Millî edebiyat akımından önce, halkın ürettiği edebiyat ile aydının ürettiği edebiyat birbirinden çok ayrı olduğu için, diğer edebiyat ürünlerinde olduğu gibi, şiirde uyulan kurallar bakımından Halk edebiyatı ile Divan edebiyatının arasında büyük farklar vardır. Bu nedenle şiirin teknik bilgileri verilirken, bu iki edebiyata göre ayrı ayrı gözden geçirilmelidir.

1.3.1. ŞİİRDE ÖLÇÜ

Ölçü ile şiir öyle bütünleşmiştir ki, şiir denilince akla gelen ilk özelliklerden biri ölçüdür. Şiirin dizelerindeki hecelerin sayısına, yapısına ve durağına bağlı denklikle sağlanan ahenk ile ritme ölçü (vezin) denir. Türk şiirinin ulusal ölçüsünde dizelerdeki hece sayısının ve duraklarının denkliği yeterli sayılmış; bu ölçüye hece ölçüsü denmiştir. Halk şiirinde genellikle hece ölçüsü kullanılmıştır. Divan şiirinde kullanılan aruz ölçüsünde ise dizedeki hece sayısının ve duraklarının denkliğinin yanı sıra hecelerin karakteri de göz önünde tutulmuştur.

1.3.1.1. HECE ÖLÇÜSÜ

Türk şiirinin ulusal ölçüsü hece ölçüsüdür. Hece ölçüsünde dizelerdeki hece sayısının ve duraklarının denkliği yeterlidir. Bu nedenle hece ölçüsüne parmak hesabı da denilir. Türk dilinin yapısına uygun bir ölçüdür.

- Dizelerdeki hece sayısı eşit olur.
- Hece sayısı yedili, sekizli on birli kalıplardan oluşur. Çok az beşli ve karışık kalıba rastlanır.
- Dizelerdeki heceler, kalıp içinde belli duraklara ayrılır. Şiirde sözcüğün bu duraklarda bitmesi gerekir. Duraklar sözcük ortasında bitmez. Dizedeki hece sayısı çift ise durak genellikle heceleri eşit böler: $8 = 4+4$.
- Dizedeki hece sayısı tek ise genellikle hece sayısı çok olan durak ya da duraklar önde, hece sayısı az olan durak sonda bulunur: $7 = 4+3$, $11 = 6+5$, $11 = 4+4+3$.
- Beşli, altılı, yedili kimi zamanda sekizli kalıplarda durak olmadığı da olur. Beşli (duraksız) yedili ($4 + 3$) sekizli ($4 + 4$)

KİMSESİZLİK

Yıllardır ki bir kılıcım kapalı kında
Kimsesizlik dört yanımda bir duvar gibi
Muzdaribim bu duvarın dış tarafında
Şefkatine inandığım biri var gibi

Sanıyorum saçlarımı okşuyor bir el
Kıpırdanmak istemiyor gözkapaklarım
Yan odadan bir ince ses diyor gibi "gel"
Ve hakikat bırakıyor hülyamı yarım

Gözlerimde parıltısı bakır bir tasın
Kulaklarım komşuların ayak sesinde
Varsın gene bir yudum su veren olmasın
Başucumda biri bana "su yok" desin de

Kemalettin Kamu

1.3.1.2. ARUZ ÖLÇÜSÜ

Aruz ölçüsünde ahenk, şiirin dizelerindeki hece sayısına, yapısına ve durağına bağlı denklekle sağlanır. Bu demektir ki aruz ölçüsünde dizedeki hece sayısının ve duraklarının denkliğinin yanı sıra hecelerin açık ya da kapalı oluşları da göz önünde tutulur. Bu durum Arap dilinin özelliğinden kaynaklanır. Araplar fa'ale sözcüğünün türevleri olan fa'lün, fâ'ilün, fa'ilâtün, fe'ilün, fe'ilâtün, fe'ûl, fe'ûlün, mefâ'ilün, müstef'ilâtün sözcükleriyle (tefileleriyle) bahr denilen aruz kalıpları oluşturmuşlardır. Arap aruzunda on dokuz bahr vardır. Her bahr için ayrıca kalıplar türetilir. Arap aruzu çok zengindir. Farslar aruzu Araplardan almış, Farsçanın özelliklerine uydurmuşlardır. Türkler de Farslardan aldıkları Acem aruzunu işleyerek, Türk aruzunu oluşturmuşlardır. Türk aruzunda bu kalıplardan altı tanesi çok kullanılır. Şeyh Galip kalıp sayısını dokuzaya çıkarmıştır.

GAZEL

Aşıyan-i mürğ-i dil zülf-i perişanındadır
Kanda olsam ey peri gönlüm senin yanındadır

Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabib
Kılma derman kim helakim zehri dermanındadır

Çekme damen naz edip üftadelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki damanındadır

Bes ki hicranındadır hasiyyet-i kat-i hayat
Ol hayat ehline hayranem ki hicranındadır

Ey Fuzuli şem-veş mutlak açılmaz yanmadan
Tablar kim sünbül rişte-i canındadır

Fuzuli

1.3.2. ŞİİRDE UYAK (KAFİYE)

Şiirde çoğunlukla dizelerin sonunda, kimi zaman da dizelerin başında ya da içinde; anlamca ayrı en az iki sözcük arasındaki ses ya da seslerin benzeşmesine uyak denir. Yüzyıllarca uyak ile şiir öyle birlikte kullanılmıştır ki, şiir denilince akla gelen ilk özelliklerinden biri de uyaktır. Uyağa Divan edebiyatında kafiye, Halk edebiyatında ise daha çok ayak da denir. Çünkü çoğu kez uyak bir sonraki dizenin oluşmasına yardımcı olur. Yine uyak kullanımını bakımından Divan şiiri, Halk şiiri ile çağdaş şiir arasında büyük farklar vardır.

1.3.2.1. DİZİLİŞLERİNE GÖRE KAFİYE TÜRLERİ

Uyak dizilişleri nazım biçimlerine göre olmakla birlikte kendi içinde düz, çapraz, sarmal, örüşük uyak gibi türlere ayrılır. Şiirin nazım birimindeki bütün dizeler kendi içinde kafiyelenirse, buna **düz uyak** denir: *aaaa-bbbb, aaa-bbb, aa-bb...*

Bursa'da bir eski cami avlusu (a)
Küçük şadırvanda sakırdayan su (a)

Orhan zamanından kalma bir duvar (b)
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar (b)

Eliyor dört yana sakın bir günü (c)
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü (c)

İçinde gülüyor bana derinden (d)
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden (d)

Ovanın yeşili, göğün mavisi (e)
Ve mimarilerin en ilâhisi. (e)

Ahmet Hamdi Tanpınar

Nazım birimi dörtlük olan bir Şiirde uyak, birer dize atlayarak kurulursa **apraz uyak** olur: *abab-cdcd*

Gördüler: “Aynada bir gizli cihan (a)
Ufku epevre ölüm servileri...” (b)
Sandılar doędu içinden bir an (a)
O, uzun gözlü, uzun saçlı peri. (b)

Yahya Kemal Beyatlı

Nazım birimi dörtlük ya da lk olan bir Şiirde uyak, her birimde, ilk dize ile son dizede aynı olursa **sarmal uyak** denir. Ara dize ya da dizelerde uyak ilk dizeden ayrıdır:

Her Şey yerli yerinde; havuz başında servi (a)
Bir dolap gıcırđıyor uzaklarda durmadan (b)
Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan (b)
Sarmaşıklar ve böcek sesleri sarmış evi. (a)

Arif Nihat Asya

Örüşük uyak edebiyatımıza Fransız edebiyatından geçmiş, ilk kez Servet-i Fünun edebiyatında terza-rima nazım biçiminde kullanılmıştır. Uyak dizilişi; *aba-bcb-cdc-ded...* şeklindedir:

Mavi bir gölge uçtu pencereden (a)
Baktım: âvâre bir küçük kelebek (b)
Yarama geldi kim bilir nereden (a)

Belli yorgundu; bir veremli çiçek (b)
Gibi serpildi lambanın yanına (c)
Bir duman uçtu, gitti titreyerek... (b)

Anladım kıydı yavrucak canına (c)
Söyle ey mavi gölge, söyle eğer (d)
Bir ölümden de çok fenaysa bana (c)

Şu karanlık, şu kimsesiz geceler. (d)

Ali Canip Yöntem

1.3.2.2. SES BENZERLİKLERİNE GÖRE UYAK TÜRLERİ

1.3.2.2.1. YARIM UYAK

Şiirin ahengi, dize sonlarında, belli aralıklarla yinelenen bir ünsüz ile sağlanıyorsa, buna **yarım uyak** denir.

Kuru kütük yanmayınca tüter mi?

Ak göğsün üstünde çimen biter mi?

Vakti gelmeyince bülbül öter mi?

Öter gider bir gözleri sürmeli...

1.3.2.2.2. TAM UYAK

Şiirin ahengi, dize sonlarında belli aralıklarla yinelenen bir ünsüz ve bir ünlü ile sağlanıyorsa buna **tam uyak** denir.

*Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek
Sokaklarında yürünmez ki yüzme bilmeyerek*

...

*Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bina atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik*

...

*Ağaçlar hu çeker iniler taşlar
Bülbül, gözlerinden akıtır yaşlar*

*Erkenden çağırır, ya deniz ya bahçe
Her yerde tükenmez kahkaha, eğlence
Daha uzak, uzak sanırsınız gece
Bir de bakarsınız gün batmış, ay bedir*

1.3.2.2.3. ZENGİN UYAK

Şiirin ahengi, dize sonlarında, belli aralıklarla yinelenen ikiden çok sesle sağlanıyorsa buna **zengin uyak** denir. Divan şiirinde ve çağdaş şiirde bol bol kullanılır.

*Ertesi gün başladı gün doğmadan yolculuk
Soğuk bir mart sabahı buz tutuyor her soluk*

*Bir zafer müjdesi burda her isim
Yekpare bir anda, gün, saat, mevsim*

1.3.2.2.4. TUNÇ UYAK

Bir dizenin sonundaki bir sözcük başka bir dizenin sonundaki sözcüğün sonunda geçiyorsa, buna tunç uyak denir. Cinaslı uyak aynı zamanda bir söz sanatıdır. Halk şirinde, divan şiirinde ve çağdaş şiirde bol bol kullanılır.

*Bir Marmara **denizi***

*Bir de gözlerinin **izi***

...

*Var gez kayalıkta, dağda, **kırda**,*

*Düş bir çukura, geber, **kakırda**.*

1.3.2.2.5. CİNASLI UYAK

Şiirin ahengi, dize sonlarında belli aralıklarla yinelenen sesteş sözcüklerle sağlanıyorsa, buna cinaslı uyak denir. Aynı zamanda bir söz sanatı olan cinaslı uyak Halk şirinde, Divan şiirinde ve çağdaş şiirde bol bol kullanılır:

*Bülbül evler **güle naz***

Girdim bir dost bağına

*Ağlayan çok **gülen az***

1.3.3. REDİF

Yukarıdaki örneklerde uyak oluşturan ses ya da sesler koyu gösterildi. Birçoğunda koyu seslerden sonra da harf kaldı. İşte bu sesler rediftir. Şiirde ahengi sağlamak için dize sonlarında benzeştirilen seslerin anlamları ya da görevleri aynı ise bu benzeşmeye redif denir. Redif, şiirin ahenk öğelerindendir. Kimi şiirler kafiyesizdir; şiirin ahengini yalnız redif sağlar. Fuzulî'nin Su Kasidesi gibi kimi divan şiirleri de redifine göre ad alır. Kimi divanlarda şiirler redifi oluşturan son harfe göre alfabetik sıraya dizilir. Şiirde kimi zaman ahenk yalnız redif ile sağlanabilir. Yinelenen seslerin özelliğine göre redif kendi içinde ek redif, sözcük redifi, sözcük öbeği redifi, nakarat gibi türlere ayrılır.

1.3.3.1. EK REDİF

Şiirin ahengi, dize sonlarındaki sözcükleri üzerine getirilmiş aynı görevdeki yapım ya da çekim eki ile tamamlanıyorsa ek redif oluşur.

*Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu
Gökler bulutlanıyor, rüzgar serinliyordu*

1.3.3.2. SÖZCÜK REDİFİ

Şiirde ahenk, dize sonlarına getirilmiş aynı anlam ve görevdeki bir sözcük ile tamamlanıyorsa, sözcük redifi oluşur.

*Bizim elde bahar olur, yaz **olur**.
Göller dolu ördek olur, kaz **olur**.
Sevgi arasında yüz bin naz **olur**.
Suçumu bağışla, ben sana kurban.*

1.3.3.3. SÖZCÜK ÖBEĞİ REDİFİ

Şiirde ahenk, dize sonlarına getirilmiş aynı anlam ve görevdeki birden çok sözcük ile tamamlanıyorsa, sözcük öbeği redifi oluşur.

Akşam, yine akşam, yine akşam
Bir sırma kemerdir suya baksam.
Akşam, yine akşam, yine akşam
Göllerde bu dem bir kamış olsam.

1.3.3.4. NAKARAT

Nakarat, bir şarkı ya da türküde, her nazım biriminden sonra yinelenen, şiirde bütünlüğü sağlayan bir ya da iki dizelik bölümdür. Bir şarkı ya da türkü bestelendiğinde nakaratlar arasında beste ayrılığı yoktur. Kavuştak ya da vasıta da denilir; çünkü bir birimi sonraki birime bağlar.

*Zeynep bu güzellik var mı soyunda?
Elvan elvan g ller açmıř koynunda.
Arife gününde bayram ayında*

***Zeynebim, Zeynebim, allı Zeynebim!
Yedi köy içinde řanlı Zeynebim!***

*S ğ d n yaprağı narindir narin,
  erim yanıyor dışarım serin,
Zeyneb'i bu hafta ettiler gelin.*

***Zeynebim, Zeynebim, allı Zeynebim!
Yedi köy içinde řanlı Zeynebim!***

2. BÖLÜM SONU SORULARI

1. "Şiirde çoğunlukla dizelerin sonunda, kimi zaman da dizelerin başında ya da içinde, anlamca ayrı en az iki sözcük arasındaki ses ya da seslerin benzeşmesine denir."

Bu cümledeki boş yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

- a. İmâle
- b. Uyak
- c. Ulama
- d. Kısma
- e. Kısaltma

2. " Garip yiğit yârin anar eğlenir.
Âdet budur: Yâre varan söylenir.
Sensiz yola gitmem, yolum bağlanır.
Dağ bağı dumandır hey kara gözlüm."

Yukarıdaki dizelerde koyu yazılan sesler hangi tür uyak sayılır?

- a. Cinaslı
- b. Redif
- c. Yarım
- d. Tam
- e. Tunç

3. *Gözlerin mavi mine,
vuruldum perçemine*

dizelerinde altı çizili sesler
aşağıdaki uyak türlerinden
hangisine örnektir?

- a. Tunç
- b. Tam
- c. Cinaslı
- d. Redif
- e. Sarmal uyak

4. "Örüşük uyak" ilk kez ne
zaman kullanılmıştır?

- a. Tanzimat edebiyatında
- b. Millî edebiyatta
- c. Fecr-i Âti edebiyatında
- d. Servet-i Fünun edebiyatında
- e. Çağdaş edebiyatta

5. *Tahsildar da çıkmış köyleri gezer
Elinde kamçısı fakiri ezer.
Yorganı, döşeği mezatta gezer
Hasırdan serilir çulumuz bizim.*

Bu dörtlük aşağıdaki şiir türlerinden hangisini örneklendirir?

- a. Dramatik şiir
- b. Lirik şiir
- c. Epik şiir
- d. Pastoral şiir
- e. Satirik şiir

6. *Geceleyin bir ses böler uykumu
İçim ürpermeyle dolar: - Nerdesin
Arıyorum yıllar var ki ben onu
Aşığımı beni çağıran bu sesin*

Yukarıdaki dörtlük konusu bakımından aşağıdaki şiir türlerinden hangisini örneklendirir?

- a. Lirik şiir
- b. Didaktik şiir
- c. Pastoral şiir
- d. Epik şiir
- e. Satirik şiir

7. Bir kuş ötecek şimdi..
Havada bir durgunluk,
Mermeriyle konuşan açık kalmış bir musluk,
Beyaz çiçeklerini tek tük düşüren kiraz.

Bahar pınarlarından içime damlayan su,
Bembeyaz çiçeklerin ıslak, temiz kokusu.
Kış bitti... Uzaklarda ilk ümitler gibi yaz.

Bu dizelerde aşağıdaki şiir türlerinden hangisine özgü nitelikler ağır basmaktadır?

- a. Lirik
- b. Pastoral
- c. Epik
- d. Didaktik
- e. Dramatik

8. Yanık bir kaval sesi geliyordu uzaktan
Derdi dağlardan aşkın ak abalı bir çobandan
Önünde sürüleri, ardında sürüleri
İniyordu yemyeşil, dumanlı bir yamaçtan

Yukarıdaki dörtlük aşağıdaki şiir türlerinden hangisine ait olabilir?

- a. Pastoral şiir
- b. Dramatik şiir
- c. Lirik şiir
- d. Didaktik şiir
- e. Epik şiir

9. Aşağıdaki dizelerden hangisi satirik bir şiirden alınmış olabilir?

- a. Bütün sevgileri atıp içimden
Varlığımı yalnız ona verdim ben
- b. Evden çıkar çıkmaz omuzda tabut
Sen de eller gibi adımını unut
- c. Söylersin de söz içinde şaşmazsın
Helali haramı yersin seçmezsın
- d. Dadaloğlu'm bir gün kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
- e. Serpe serpe gider düşman önüne
Ölümü karşılar meydan içinde

**10. Tarihin dilinden düşmez bu destan
Nehirler gazidir, dağlar kahraman
Her taşı bir yakut olan bu vatan
Can verme sırrına erenlerindir.**

Bu dörtlük aşağıdaki şiir türlerinin hangisinden alınmış olabilir?

- a. Lirik şiir
- b. Epik şiir
- c. Satirik şiir
- d. Didaktik şiir
- e. Dramatik şiir

CEVAPLAR

1. B

2. C

3. A

4. D

5. E

6. A

7. B

8. A

9. C

10. B

KAYNAK

**Canan İleri, Zeliha Güneş, Hülya Pilancı,
Zakine Öztürk Çelik, *Sözlü ve Yazılı Anlatım*,
Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998.**